

BOSHLANG'ICH SINFLARDA KUYLASH MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH USLUBI

Nomozov Behzod Ibragim o'g'li

*Chirchiq davlat pedagogika univerisiteti San'atshunoslik fakulteti Musiqa ta'limi
yo'nalishi 3-bosqich talabasi*

Maxkamova Shoxida Raxmatullayevna

*Chirchiq davlat pedagogika univerisiteti San'atshunoslik fakulteti Musiqa
ta'limi kafedراسi dotsenti*

Abdixodirova Go'zal Erali qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Umumiy pedagogika kafedراسi o'qituvchisi

Annotatsiya: O'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalashda musiqa darslari va musiqiy tarbiya alohida ahamiyat kasb etadi. Bu borada musiqa muallimlari asosiy e'tibor boshlabg'ich sinf o'quvchilarini ma'naviy va ma'rifiy jihatdan yetuk bo'lishlariga qaratish muhim vazifalardan biri hisoblanadi, ayniqsa qo'shiq o'rgatish jarayonida badiiy ijodkorlikni tarbiyalashga e'tiborni qaratish o'ta muhim vazifalardan biri bo'lib hisoblaiadi. Respublikamiz prezidenti Sh.Mirziyoyev musiqa madaniyati o'qituvchilarini ya'ni shu kasb egalarining imkoniyatlarini chuqur his qilgan holda, yosh avlodga musiqiy ta'lim berish zarurligiga alohida e'tibor qaratib, ularga zarur shart-sharoitlar yaratib berish haqida maxsus farmon chiqardi.

Kalit so'zlar: musiqa, dars, musiqiy ta'lim, kuylash

METHODS OF FORMATION OF SINGING SKILLS IN PRIMARY SCHOOLS

Abstract: Music lessons and music education play an important role in educating the younger generation. In this regard, one of the important tasks of music teachers is to focus on the spiritual and enlightenment development of primary school students, especially in the process of teaching singing, it is very important to focus on the development of artistic creativity. is one of the tasks. President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev, deeply aware of the potential of music culture teachers, paid special attention to the need to provide music education to the younger generation and issued a special decree to create the necessary conditions for them.

Keywords: music, lesson, music education, singing

Buyuk tarixda hech narsa izsiz ketmaydi U xalqlarning qonida, tarixiy xotirasida saqlanadi va amaliy ishlarida namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham u

qudratlidir. Tarixiy merosni asrab-avaylash, o'rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Shavkat Mirziyoyev, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti.

Musiqiy ta'limning oliy maqsadi: yosh avlodni milliy musiqa merosimizga vorislik qila oladigan hamda musiqa boyligini idrok eta oladigan, yetuk, barkamol, madaniyatli, nafaqat o'z milliy an'analarini, balki boshqa millatlar madaniyatidan boxabar va bu an'ana, madaniyatlarini hurmat qiladigan qilib voyaga yetkazishdan iboratdir. Bunda nafosat tarbiyasining ahamiyati benihoya kattadir. Musiqa madaniyati fani o'qituvchilari boshlang'ich sinflardan qo'shiq kuylash malakalarini shakllantira olsagina bolalarda to'g'ri kuylash ko'nikmasi xosil bo'ladi. Nafosat tarbiyasining mazmuni serqirra bo'lib, musiqa tarbiya eng asosiy o'rinni egallaydi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarida qo'shiq kuylash malakalarini shakllantirish musiqa darsi oldida turgan muhim masalalardan biridir. Ko'pchilik bo'lib qo'shiq kuylash - musiqaviy qobiliyatning rivojlanishid, kuylash malakalarining shakllantirishda, shu jumladan, bo'lajak musiqashunoslarni tayyorlashda muhim o'rin tutadi. Qo'shiq aytish kuylovchiga faqat estetik zavq bermasdan, bo'lajak musiqashunoslarni tayyorlashda ham katta ahamiyat kasb etadi. Qo'shiq aytish kuylovchiga faqat estetik zavq bermasdan, balki eshitish qobiliyatining rivojlanishiga yordam beradi, nafas yo'llarini rivojlantiradi.

Yaxshi va ravon tarbiyalangan kuylash malakalari, tarbiya kelajakda ijobiy samara keltirib, rang - barang qo'shiqlarni ifodali kuylash imkonini beradi. Albatta bu jarayon oson kechmay, o'qituvchidan qator muammo va vazifalarni to'laqonlilik bilan hal etishni talab etadi. Ma'lum qo'shiqni kuylash davomida o'qituvchi quyidagi vazifalarni hal etish yo'llarini olmog'i kerak.

- qo'shiq to'g'risida boshlang'ich tushunchalar berish orqali o'qituvchilarda hissiy taassurotlarini shakllantirish;

- Ijro etish rejasini to'zishga qaratilgan musiqiy yo'nalishni tahlil qilish; - Asarni kichik bo'laklarga bo'lib ishlash hamda kuylash malakalarini shakllantirish yo'llarini rejalashtirish;

- Ayrim jumalarni puxta o'rganish maqsadida takrorlash hamda ifodali kuylashga zamin yaratadigan mashqlardan foydalanish;

- Asarning badiiy har akterini tinglovchiga yetkazib kuylash o'qituvchi bu vazifalarni bajarishga kirishar ekan eng avvalo tanlangan bu qo'shiqning yaratilishi haqida o'qituvchilarga qisqacha ma'lumot berib ma'lum cholg'u asbobi jo'rligida ifodali kuylab beradi;

Musiqiy tovushlarning baland - pastlik yo'nalishi hamda ijro xususiyatlarining bolalar yoshiga mos yoki mos emasligi to'g'risida ular bilan savol - javob qilish orqali qisqacha tahlil o'tkazadi. Qo'shiqning kichik bo'laklariga qayta ishlash, ular orasidagi bolalar qayta o'ylab aniq idrok etganlaridan so'ng qo'shiqni to'liqligicha kuylash

mumkin: bolalar qo'shiqni to'lig'icha ijro etayotgan bir birini eshitishga harakat qila boshlaydilar. Bu holatni bo'lib navbat bilan qo'shiqni quylatadi. U yerda ham kuylovchilar, ham tinglovchilar hosil bo'ladi. Savol - javob tariqasida har qaysi g'uruhning qay darajada kuylanganligi aniqlanadi va o'qituvchi tomonidan baholanadi. Bu bilan asarning badiiy harakterini tinglovchiga yetkazib kuylash vazifasi amalga oshiriladi. Bu vazifalarning o'qituvchilarni bilim doirasini yahni kuylash madaniyatini shakllantirmasdan turib, amalga oshirib bo'lmaydi. Kuylash malakalarining shakllanishi har bir bolaning o'z xususiyati va qo'shiqchilik qobiliyatiga ham bog'liqdir. Chunki bolaning maktabgacha musiqaga, qo'shiq aytishga bo'lgan munosabati, maktabda unlagi kuylash malakalarining tahkidlanishi sifatiga tahsir qiladi. Ma'lum bir qo'shiqni kuylash jarayonining o'z talablari to'g'ri va puxta bajarilgandan so'ng asarning musiqiy yo'nalishi orqali o'quvchilarda kuylash malakasining shakllanib borishga katta ehtibor beriladi. Buning uchun esa quyidagi bosqichlar orqali maqsadga erishish rejalashtiriladi:

1. Oddiy va elementlar kuylashni o'rganishga erishish.
2. Oddiylikdan murakkablikka ko'chadigan mashqlar o'stida ishlash.
3. Hosil bo'lgan kuylash mahoratidan o'rinli foydalanish.

Birinchi bosqichdan boshlab o'qituvchilarga qo'shiq kuylash yo'llari o'rganilib boriladi. Albatta bunda tovush imkoniyatlari (diapazonni) hisobga olinadi va toza sof hamda ifodali kuylalariga harakat qilinadi. Yumshoq kuylash va to'g'ri talaffo'z qilish va erkin quylashga alohida ehtibor beriladi. Buning uchun esa og'iz va jag'lar harakatini to'g'ri harakatga keltirish tahminlanib boriladi. O'quvchilarni toliqtirib qo'ymaslik maqsadida esa, kuylash faoliyatini musiqa tinglash faoliyati bilan tez - tez imashtirib turish nazardan chetda qolmaslik kerak. Birinchi bosqichning amalga oshirishda musiqa o'qituvchisining ushbu malakalarini bir - biriga bog'liqligini tahminlashga erishuvchi muhit hisoblanadi.

Ikkinchi bosqichning maqsadi o'qituvchilarning yorqinlikni puxta tahminlash va hosil qilish, ovoz tembridagi yorqinlikni puxta tahminlash va tovushlarda hamohanglikni qo'llashdir. Shu maqsadda turli mashq yohud gammalardan foydalaniladi. Shuningdek, nafasni to'g'ri taqsim etish va to'la shakllantirish yo'llari o'stida ish olib boriladi. Demak, har ikki bosqich ham o'qituvchilarda qo'shiq kuylash malakalarini shakllantirilib borishga qaratilgan bo'lib, jarangdorlikning sof va ifodali bo'lishi, ovoz hosil qilish usulining mustahkamlanishi, tovush tembri sifatining samarali oshishi yohud diapazonning sezilarli darajada kengayishi, talaffo'zlarining to'g'ri va aniq bo'lishiga chorlaydi. Har ikkala bosqichda shakllangan kuylash malakalari uchinchi bosqichda yanada mustahkamlanadi. Chunki bu bosqich davrida o'quvchilar puxta va chuqur musiqiy his - tuyg'u, tushunchaga ega bo'ladilar, hamda qo'shiqning to'g'ri kuylash yo'llarini ancha yaxshi o'zlashtirilgan bo'ladilar. Shuning uchun ham bu davrga kelib, tovushlarning katta sakrashlarini o'z ichiga olgan ayrim

mashqlardan bevosita foydalanish maqsadga muvofiqdir. Buning natijasi shunga chorlaydiki, o'quvchilarning o'zaro kuylash malakalariga tahsir qiladi. Nafas olish mehyorining tartibi bo'lishida o'quvchining kuchlm nazorati kuylashda ifodalilikni, urg'u va talaffo'zlarni ifodali bo'lishiga olib keladi.

Kuylash malakalarini shakllantirish va rivojlatnirib borishda kichik va qisqa kuylash mashqlari ham alohida ahamiyat kasb etadi. Buning uchun mashqlarni tez - tez takrorlab turish va o'quvchilarni guruhga bo'lib kuylashni joriy etish foydalidir. Musiqa asarini esa, kichik bo'laklarga bo'lib o'rganish yaxshi samara beradi. Buning uchun qo'shiqning umumiy har akteridan o'zoqlashmaslik, jumlar orasidagi o'zaro bog'lanish va izchillikning to'laligicha saqlash kerak. O'quvchilar qo'shiqni ijro etayotganlarida o'zaro bir - birlarini eshitib quylashlariga alohida ehtibor berish, ayrim hollarda esa yakkaxonlik hamda ko'pchilik ijrosini qanday tinglash kerak ekanligi to'g'risida tushuncha berib borish nazardan chetda qolmasligi kerak.

Ma'lumki, o'qituvchilar biror bir musiqa asarni erkin tahlil qila olmaydilar, yohud dastlabki mashqlarda qo'lga kiritilgan natijalarni keyingi mashqlarda ishlatishga qiynaladilar. Kuylash malakalari orasidagi bog'liqlikni esa yaxshi sezmaydilar. Bunday hollarda bevosita darsning samarali kechishida, mahlum bir asarni sifatli kuylashda ancha qiyinchiliklar tug'diradi. Shu sababli ham o'quvchilar orasida «qayta kuylash mashqlari» usulida qo'llash darkor. Bu usulning 2 sharti mavjud bo'lib, har ikkalasi bir - biri bilan o'zviy aloqadorlikka ega.

Birinchidan, o'quvchi kuylayotganda aynan qilish va qanday ijobiy natijaga erishishi mumkin bo'lgan puxta va aniq bilimga ega bo'lishlik bo'lsa, ikkinchidan, nimaga erishganini har bir mashqning qanday natija berganini, shuningdek, qanday xatolarga yo'l qo'yilganligini bilishlikdir. Shu yo'sinda qo'llanilayotgan keyingi mashqlarda esa bevosita ushbu xatolarni bartaraf etish, tuzatish, sof va tiniq kuylashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Birinchi shartning puxta va to'g'ri bajarilishi uchun o'qituvchi savodxonligi jarayonini kuylash jarayoniga bog'liqligi hamda har ikkala jarayonning mantiqan o'zaro bir - biriga mos bo'lishiga ehtiborni qaratmog'imiz lozim. Ikkinchi shartning puxta bajarilishi esa qayta kuylash mashqning mahlum maqsadga qaratilganligiga bog'liqdir. Ko'rinib turibdiki, har ikkala shartning yo'nalishi yuqorida tahkidlab o'tilgan 3 bosqich maqsadi bilan uzviy aloqador bo'lib qoladi. Kuylash malakalarini shakllantirishdagi mana shu 3 bosqichni samarali bajarish o'qituvchidan yana quyidagilarga ehtibor berishni talab etadi;

A) Har bir o'quvchining individual (alohida) xususiyati va imkoniyatini hisobga olish,

B) o'quvchilarning ohangdoshlikni his etishga erishish,

V) o'quvchilarga tanish bo'lgan milliy cholg'u asboblardan keng foydalanish,

G) dars jarayonida ko'nikmagan o'quvchilarni o'z vaqtida musiqa dastlabki 2-3 mashg'ulotlardan boshlab bolalar qobiliyatini hisobga olgan holda ularni 3 g'uruhga bo'lib o'tkaziladi.

Kichik mashqlar ustida ishlayotganda bolalarni individual musiqiy qobiliyati va imkoniyatlari o'quvchi tomonidan aniqlanib, o'rganilib boriladi. Xususan bolalarning musiqaga munosabati, ovoz pardasining imkoniyatlari, nafas olish yo'llari va kuylash ifodasi o'rganiladi. Bu xususiyatlarni to'g'ri shakllanishiga bolalarni uch guruhga bo'lib o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Bolalarni ohangdoshlikni his etish qobiliyatini shakllantirishda o'qituvchi avvalo ularning maktabgacha musiqaviy tarbiyasini o'rganish kerak. Bolalarga tanish bo'lgan qo'shiqlarni amalga oshirish ohangdoshlikni his etishda samarali natija beradi.

Kuylash malakalarining ijobiy shakllanishida milliy cholg'u asboblarning bevosita muhim ahamiyati bor. Lekin Ovrupa cholg'u asboblarning ham bu jarayonda muhim o'rni borligini rad etib bo'lmaydi. Jumhuriyatimizning hamma umumtahlim maktablarida ham turli cholg'u asboblari mavjud emas. Ko'pgina maktablar musiqa darslarida doira, nog'ora, g'ijjak, tanbur, nay kabi o'zbek milliy cholg'u asboblardan kam foydalaniladi. Agar bolalar milliy cholg'ular mohiyatini tubdan bilishsa, o'rganishsa ularda milliy sanhatimiz va madaniyatimizning o'rganishga bo'lgan qiziqish yanada kuchayadi. Demak, ushbu cholg'ulardan ko'proq foydalanilsa kuylash malakalarini shakllanish jarayonining samarasi ijobiy bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari qo'shiq kuylashga o'rgatish umumtahlim maktabining amalga oshirilishi mumkin bo'lgan muhit masalasidir. Ko'pchilik bo'lib qo'shiq kuylash usuli musiqaviy qobiliyatning rivojlanishida vokal - xor malakalarini shakllantirishda, bo'lajak musiqashunoslarni tayyorlashda katta ahamiyat kasb etadi. Qo'shiq aytish kuylovchiga faqat estetik zavq bermasdan, balki eshitish qobiliyatini rivojlanishiga yordam beradi. Nafas yo'llarini rivojlantiradi. Xullas qo'shiq tinglash har bir bolaning o'ziga jalb qiluvchi har tomonlama foydali va samarali natija beruvchi jarayondir. Bolalarda kuylash malakalari bir vaqtning o'zida va bir-biriga bog'liq holda shakllanishi maktab o'quvchilariga musiqa fanlari o'qitishdagi bahzi uslublarini qayta ko'rish maqsadga muvofiq ekanligini dalolat ko'pincha musiqa o'qituvchilari kuylash malakalari hosil bo'lish jarayonini tarbiyalashda bu malakalarni bir - biriga chambarchas bog'liqligini hisobga olmaydilar, hamda bu malakalarning bir sistemada shakllanishiga ehtibor bermaydilar. Birorta malaka bir - biridan ajratilgan holda rivojlanmaydi.

Bolalarga qo'shiq kuylashni o'rganish jarayonida o'qituvchi o'z bilimini ular ongiga yetkazish uchun shunday qulay vaziyat vujudga keladi, bunda eng muhimi o'qituvchi bolalarning musiqani to'g'ri idrok qilishga tayyorlashi yuksak darajada bo'lishi kerak. Bu jarayonning amalga oshirilishida xotari, diqqat va emotsional ko'tarinki ruh yordamga keladi. Pedagogika va psixologiya fanlari shuni tahkidlaydiki, ijodiyotni rivojlantirishning barcha turlariga bu narsalar bevosita aloqadordir,

qolaversa butun o'qish jarayonida bo'larsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Musiqa darslarida xotirani kuchaytirish va rivojlantirishning asosiy uslublaridan biri o'qituvchilarning kichik va qisqa quylash mashqlarini tez - tez takrorlashi va keyinchalik ushbu mashqlarni kengaytirib va kuchaytirib borishidadir. Kulash malakalarining shakllantirishida musiqa o'qituvchisiga qo'yiladigan talablardan bir bolalarni ushbu mashqlarga qiziqtirish, bolalarning musiqa olamiga shunday olib kirish kerakki bunda ular o'qituvchining har doimgi talablaridan zerikmasinlar, agar o'qituvchi o'z xotirasini fahmlay ola bilsa, kuylash malakalarining shakllanishi jarayonining samaradorligi osha boshlaydi. Bu natijaga erishish uchun o'qituvchidan jiddiy mashuliyat talab qilinadi. Bolalar tetik ko'tarinki ruh kayfiyatida bo'lsalar, ularning fikrlash qobiliyati aktivlashadi. SHu bilan bolaning musiqani idrok qilishida ham chuqur, emotsional his - tuyg'u holati paydo bo'ladi. Bu holat kuylash jarayonida ijobiy natijalar hosil bo'lishiga olib keladi.

Ma'lum bir qo'shiqni kuylash oldidan va kuylash davomida bir qancha vazifalarni amalga oshirishi kerak bo'ladi. Qo'shiq haqida dastlabki emotsional taassurotlar hosil qilish: ijro etish rejasini to'zish maqsadida asarning musiqaviy tilini taxlil qilish.

1. Qo'shiqni kichik bo'laklarga bo'lib, alohida qayta ishlash.
2. Asarni bir necha marta qayta ishlash.
3. Asarning musiqaviy badiiy obrazini kuylovchiga yetkazib kuylash

Bu vazifalarni amalga oshirishda o'qituvchi eng avvalo tanlangan qo'shiqning yaratilishi haqida mahlumot berishi va ushbu qo'shiqni mahlum cholg'u asbobi jo'rligida ifodali kuylab berishi kerak. Endi asarni bolalarga qaysi uslubda o'rgatish kerakligini aniqlash maqsadida o'qituvchi qo'shiqdagi musiqaviy tovushlarning baland - pastligi musiqa diapazonining bolalar yoshiga mosligi haqida bolalar bilan savol - javob tariqasida qisqacha tahlil o'tkazadi. Qo'shiqni kichik bo'laklarga qayta ishlash ular orasidagi o'zviylikni saqlagan holda oshirishi kerak.

Kichik bo'laklarni bolalar qayta kuylab, aniq eshitganlaridan so'ng qo'shiqni boshidan oxirigacha kuylashi mumkin. Qo'shiqni to'liq kuylayotganda bolalar o'qituvchining ijrosiga syongan holda o'zaro bir - birini eshitishga harakat qila boshlaydi. Bu holatni o'qituvchi o'z vaqtida anglab olib bolalarni ikki - uch g'uruhga bo'lib, navbat bilan qo'shiq kuylatadi. Savol - javob tariqamida har qaysi guruhning qay darajada kuylaganligi aniqlanadi va o'qituvchi tomonidan baholanadi. U bilan asarning badiiy obrazini tinglovchiga yetkazib kuylash vazifasi amalga oshiriladi. Bu vazifalarni o'qituvchilarning bilim doirasini, yahni kuylash madaniyatini shakllantirmasdan turib amalga oshirib bo'lmaydi. Chunki xorda badiiy ifodali qo'shiq aytish har bir o'qituvchidan mahlum darajada kuylash malakalarining murakkab doirasini talab qiladi. Bu malaka xorda kuylashning tarbiyaviy ahamiyatini belgilaydi. Kuylash malakalarini mukammal bilish - yosh ijrochilarning estetik tarbiya jarayonida

musiqaviy badiiy obrazini chuqur his qilishlarini tahminlovchi asosiy omil hisoblanadi. Bolalarda kuylash malakalarining shakllanishi to'la musiqaviy tarbiyaning asosiy shartlarida biri amalga oshayotganligidan dalolat beradi. Kuylash malakalarining shakllanishi jarayonini bolalarning har birining o'z xususiyati va qo'shiqchilik qobiliyatiga ham bog'liqdir. Chunki bolaning maktabga musiqaga, qo'shiqqa bo'lgan munosabati maktabdagi undagi kuylash malakalarining shakllanishiga va bilim olish natijalarining sifatiga ham tahsir qiladi. Kuylash malakalarini shakllantirish jarayoni bir xilda kechmaydi. Bu jarayon mahlum qonuniyatlarga bo'ysungan holda maqsadga muvofiq yo'nalishda amalga oshiriladi. Kuylash malakalarini shakllantirishning boshlang'ich sinflarda quyidagicha uch bosqichda rivojlanishini ko'rib chiqamiz:

1. Oddiy elementar kuylashni o'rganishga erishish;
2. Mazkur oddiy mashqlarni mustahkamlash va rivojlantirish;
3. Hosil bo'lgan kuylash mahoratidan samarali foydalanish

Shakllanishning birinchi bosqichidanoq bolalar kuylashga o'rgatilib boriladi. Hozircha kichik diapozonda bo'lsa ham iloji boricha toza, sof va ifodali kuylashga harakat qilish: quyilayotganda og'iz va jag'larni to'g'ri harakatga kelishini tahminlash, yumshoq kuylashga o'rganish, kuylash talaffo'zini yaxshilash ovoz tembrini yorqinroq qilib borish kerak bo'ladi. Birinchi bosqichni amalga oshirishda musiqa o'qituvchisining ushbu malakalarini bir - biriga bog'liqligini tahminlashda erishishi muhim hisoblanadi. Bunda o'qituvchi bolalarning tovush pardasiga og'irlik tushmasligi va ularning ovozlari charchab qolmasligi uchun kuylash faoliyatini tinglash faoliti bilan tez - tez almashtirib turishi kerak. Ikkinchi bosqichda asosiy kuylash malakalarining barcha qirralarida ijobiy o'zgarishlar ro'y beradi. Ular quyidagicha kechadi. Nafas yo'llarida erkinlik hosil bo'ladi, ovoz tembrini yorqinlashadi, ovoz hosil bo'lishi usullari normallasadi. Kuylayotganda og'iz va jag'larning to'g'ri harakatga kelish usuli bir muncha yaxshilanadi, jarangdorlik va musiqaning eshitish qobiliyati rivojlanadi.

Oddiy mashqlarni mustahkamlash mumkin. O'quvchilar lad qonuniyatlarini ham o'zlashtirishadilar. Bu bilan musiqa savodi jarayoni bilan ham bog'liqlikka erishish mumkin. So'ngi bosqichda kuylash malakalari rivojlangan darajada hosil bo'ladi. Jarangdorlikning sof va ifodali bo'lishi ovoz hosil bo'lish uslubining mustahkamlanishini, ovoz tembrini sifatining yanada oshishi ovoz diapozonini sezilarli darajada kengayishi kuylash hamda nafas olishning to'g'ri va to'la shakllanishi uchun muhim bo'lgan omillardir. Bu bosqichda bolalar chuqur musiqaviy his - tuyg'u va to'g'ri kuylashga erishgan bo'ladilar. O'qituvchi bu bosqichda tovushlarning katta sakrashlar ishtirok etgan mashqlardan bevosita foydalanishi mumkin. Bu davrda turli xil kuylash malakalari orasidan o'zaro o'zviylik aloqasi vujudga keladi. Masalan, musiqaviy eshitish qobiliyatining rivojlanish darajasi ovoz tembrining sifatiga ovoz hosil qilish usuliga va boshqa malakalarga tahsir qiladi.

Kuylaganda nafas olishning to'g'ri yo'lga qo'yilishida o'qituvchining kuchli nazorati kuylashida ifodalikni ovoz tembri va qolgan barcha kuylash malakalari yaxshilanishi va samarali bo'lishiga olib keladi. O'quvchilarda kuylash malakalari tarbiyalashning o'z qiyinchiliklari bo'ladi. Bolalar hali berilgan asarni to'la tahlil qila olmayapdilar. Dastlabki mashqda qo'lga kiritilgan natijani keyingi mashqlarda ishlata olmaydilar: kuylash malakalari orasidagi bog'liqlikni to'liq ko'ra bilmaydilar. Bu qiyinchiliklarni bartaraf etishda o'qituvchilarning musiqa tinglash va ijodiyotni to'g'ri baholash muhim ahamiyatga ega. Kuylash malakalarini shakllanishida qayta kuylash mashqlari usulining maqsadga muvofiq ravishda bajarilishi muhimdir. Qayta kuylash usulining ikkita sharti mavjuddir:

1. O'quvchi kuylayotganda aynan nima qilishi va nimaga erishishi mumkin bo'lgan, puxta aniq bilimga ega bo'lishi kerak.

2. O'quvchi nimaga erishganini, har bir mashqning qanday natija berganini qanday xatolarga yo'l qo'yilganini bilishi kerak, keyingi mashqlar esa ushbu xatolarni bartaraf etishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Birinchi shartning to'g'ri bajarilishi uchun o'qituvchi musiqa savodxonligi jarayoniga bog'liqligiga va ikkila jarayonning mantiqan bir - biriga mos bo'lishiga ehtibor berishi kerak. Ikkinchi shartning bajarili qayta kuylash mashqning mahlum maqsadga qaratilganiga bog'liq. Bunda o'qituvchi har gal qayta kuylagan mashqni bolalar bilan o'z vaqtida tahlil qilib borishi kerak.

Kuylash malakalaring shakllanishidagi yuqorida qayd etilgan uch bosqichni amalga oshirish uchun musiqa o'qituvchilariga quyidagi tadbirlarni o'tkazish tavsiya etiladi;

- a) o'quvchilarning ohangdoshlikni his etishga erishi;
- b) Har bir o'quvchining individual xususiyatini hisobga olish;
- g) iloji boricha milliy cholg'u asboblardan foydalanish;
- d) dars mobaynida qoniqmagan o'quvchilarini musiqa to'garaklariga jalb qilish.

Musiqa o'quvchisi bolalarning ohangoshligini his etish qobiliyatini o'rganish uchun avvalo ularning maktabgacha olgan tarbiyasini o'rganish kerak bo'ladi. Eng avvalo bolalarga tanish bo'lgan qo'shiqlarni mashq qilish ushbu tadbirni amalga oshirishga yordam beradi. Tabiiyki, bolalarning ohangdoshlikni his etish qobiliyati turli xil bo'ladi. Mashqlar uch - to'rt darslardan boshlab, qobiliyatiga qarab uch guruhga bo'lib o'tkaziladi. Kichik mashqlarni kuylayotganda bolalarning individual - musiqiy qobiliyatini aniqlab o'rganish mumkin bo'ladi. Bu yerda individual xususiyat har bir o'quvchining musiqaga munosabati ovoz pardasining kuylash holati, nafas olish yo'llari, talaffuz ifodasi kabi xususiyatlar nazarda tutilayapti. Bu xususiyatlarning to'g'ri shakllanishida uchta guruhga bo'lib o'tkazish maqsadga muvofiq. Kuylash malakalarining ijobiy shakllanishiga milliy cholg'u asboblarning bevosita tahsiri

muhim ahamiyatga ega. Lekin Ovrupa cholg'u asboblarning ham bu jarayonda muhim o'rni borligini rad etib bo'lmaydi. Respublikamizning barcha umuta'lim maktablarida ham turli cholg'u asboblari mavjud emas. Ko'pgina maktablarning musiqa darslarida doira, nog'ora, g'ijjak, tanbur, nay kabi o'zbek milliy cholg'u asboblardan kam foyalaniladi. Milliy cholg'ular ahamiyatini mukammal bilish, o'rganishga bo'lgan qiziqishini yanada kuchaytiradi. Demak, mana shu cholg'u asboblardan ko'proq foydalanilsa kuylash malakali shakllanishi jarayonining natijasi bir muncha samarali bo'lar edi.

Musiqa madaniyati fani o'qituvchisi 45 daqiqali dars mobaynida boshlangich sinf o'quvchilariga qo'shiq kuylash qoidalarini turli xil zamonaviy interaktiv metodlardan foydalanib o'g'atishga erishsa bolalarda kuylash malakasi shakllanadi. Xar bir asarni jonu-dili bilan kuylashga xarakat qiladi va musiqa madaniyati darsiga qiziqishi san'atga muxabbati oshadi. Dars jarayonida bo'sh o'zlashtiruvchi bolalar bo'lishi mumkin bunday o'quvchilarni o'z vaqtida «Qo'shiqchilar ansambli» to'garagi yoki bo'lmasa «Xor» to'garagiga jalb qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu esa bo'sh o'zlashtiruvchi bolalarda kuylash malakalarining rivojlanishi uchun bir olg'a qadam bo'ladi. O'qituvchining xar bir o'quvchi xarakteriga va ruxiyatiga individual yondosguvi o'z vaqtida qilingan ishlar keyingi darslar mobaynida, bunday o'quvchilarning qo'shiqni yaxshi idrok etishga undaydi va albatta, ijobiy ta'sir bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 2017-2021- yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha xarakatlar strategiyasi.
2. Mirziyoyev Sh. Erkin va faravon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T.: O'zbekiston, 2017-yil
3. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. T.: O'zbekiston, 2017-yil
4. Mirziyoyev Sh. Xalq so'zi, 2017-yil, 16-yanvar
5. D. Omonullayeva. Darsda xalq merosi o'rganish. Boshlang'ich ta'lim 2003y
6. Ta'lim, fan va innovatsiya (ilmiy-metodik jurnal). 2017-yil
7. Maktab va hayot (ilmiy-metodik jurnal). 2017-yil
8. Urozali Toshmatov "Folklor qo'shqlari" 2009 yil
9. A. Jabborov. O'zbek bastakor va musiqashunoslari. Toshkent. 2004.
10. M. Yunusov. Yurtim erkatoylari (o'quv qo'llanma). 2017-yil
11. O'zbek xalq muzikasi, VII tom. Toshkent 1960
12. U. Botirov. Musiqa madaniyati (o'quv qo'llanma). 2013-yil
13. G. Sharipova, G'. Najmiddinov. Musiqa o'qitish metodikasi (darslik). 2018
14. Urozali Toshmatov "Folklor qo'shqlari" A. Qodiriy nomli xalk me'rosi nashriyoti Toshkent 2009 yil